

Németh László, Szekfű Gyula és Bibó István

Egy régi, de időszerűségét mindmáig megőrző elgondolás és a vele szerves egységet alkotó vita elevenedik meg a nemrég elhunyt politikai gondolkodó, Bibó István posztumusz írásában, amely Németh László kelet-európai koncepcióját, illetve a Szekfű Gyulával folytatott korabeli vitáját értelmezi (*Valóság*, 1979. 8.) Németh László — mint ismeretes — a harmincas évek elején a *Tanú* hasábjain határozottan szembefordult az akkori hivatalos Magyarországnak a szomszédos népektől elzárkózó politikájával és szemléletével. Bírálatát nyilván az a felismerés is ösztökélhette, hogy ez a szűkkeblű, nacionalista államvezetés a kisebbségben élő magyarságnak is súlyos károkat okozott. Németh Lászlóé az érdem, hogy az elsők között dolgozta ki — a Horthy-kurzus hangadó ideológusaival ellentétben — az Európa e részén élő népek kölcsönös közeledését és megismerését célzó felfogást. Kezdeményezésével egyrészt a kelet-európai fejlődés sajátosságainak tudatosítását kívánta elősegíteni, másrészt az itteni népi kultúrák rendkívüli gazdagságára akarta a közvélemény figyelmét felhívni.

A két világháború közötti erdélyi kultúr- és irodalomtörténet szempontjából is emlékezetes maradt Németh Lászlónak — ugyancsak a *Tanú* hasábjain közzétett — romániai útinaplója, hisz benne (szintén úttörő szerepet betöltve) az a magyarországi író szólal meg, aki elfogulatlanul közeledett a modern Románia valóságához, és elismeréssel számolt be olyan teljesítményeiről, mint amilyen például a Dimitrie Gusti vezette szociológiai iskola volt. Nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy Németh László mélyen elégedetlen volt a régi erdélyi magyar vezető osztályok politikájával is. Ezt a politikát éppoly szűk látókörűnek és ártalmasnak ítélte, mint a pesti kormánykörökét.

Ami a Szekfű Gyula történelemszemléletével folytatott polémiát illeti, Bibó István hangsúlyozza, hogy Németh László sorozatos kritikáit nem lehet a Kelet-Európára vonatkozó nézeteitől különválasztani. Erre a felismerésre akkor jutott, amikor Borbély Mihály és Erdei Ferenc társaságában személyesen is felkereste, hogy a kor égető kérdéseiről részletesebben is elbeszélgessen azzal az íróval és gondolkodóval, aki ablakot nyitott előtte a szomszédos népek felé.

Azokban az években a kelet-európai egymásrautaltság és összefogás — Németh László körvonalazta — eszméjének a hitlerizmus által új terjeszkedésre galvanizált német imperializmus fenyegetése adott különös — mondhatni — tragikus nyomatókat. Ugyanez a politikai háttér, ugyanez a veszedelem hevitette a Szekfű-féle történelemfelfogás ellen intézett támadásait. Előbb Szekfű személyisége és munkássága iránti teljes tisztelettel, később azonban már indulatoktól fűtötten, keményen szembefordult vele, mert koncepciójában a Habsburg-uralom javára elfogult, szinte kizárólag a német-osztrák kapcsolatokra betájtolt értelmezést látott. A *Három nemzedék* című — annak idején nagy hatást kiváltó — művet viszont azért utasította el, mert az évszázadok óta áhított függetlenség értékének méltatása helyett, a 48-as szellemtől elidegenítő tendenciával elemezte az újkori magyar, főként szellemi történetet. Németh László véleménye szerint ez a mű az ellenforradalmi rendszer eszmei igazolása volt; szerzője e rendszer megtévesztett és megfélemlített értelmiségieinek maradi köztudatát öntötte szavakba.

A Németh László-i koncepció nemcsak mulasztásokat állapított meg, hanem sürgős tennivalókat is kijelölt. Ezek mind a kelet-európai történelemnek a magyarság sorsát közvetlenül érintő, még tisztázásra váró kérdéseire vonatkoztak. Például: milyen volt az a kelet-európai (lengyel—román—oros) kultúrkör, amelybe a török uralom következtében az erdélyi magyarság került? Vagy: miben hasonlított és miben tért el a magyar jobbágy helyzete a többi kelet-európai jobbágyéhoz viszonyítva?

Bibó István nem hallgatja el, hogy Németh László támadásai részben már azt a Szekfűt érték, aki éppen az antifasiszta erők frontjához közeledett. Bár

kétségtelen számára, hogy Németh László elemzése helytálló volt, sajnálatosnak tartja, hogy a vita úgy és akkor zajlott le, ahogy és amikor lezajlott. Együttal azt is kénytelen sajnálattal megállapítani, hogy Németh László kelet-európai koncepciója sem tölthette be azt a termékenyítő szerepet a hitlerizmusellenes tömörülés eszmei fegyvertárában, mint amilyenre hivatott volt.

Befejezésül hadd idézzük Bibó Isván — testamentumnak is tekinthető — konklúzióját: „Németh László koncepciója ma is gondolatébresztő, mert történelmünknek a többi kelet-európai nép történelmével való együttes végiggondolása — nem kizárólag a mi hibánkból — teljes szélességben máig sem történt meg, és tartogat még feladatokat a számunkra.“

Ezek a következtetések, ezek a tanulságok éppoly gondolatébresztők, mint az alapjukul szolgáló koncepció. Időszerűségüket, értéküket mi sem tanúsítja jobban, mint azok a halaszthatatlan teendők, amelyeknek elvégzése a történésszekre és a társadalomtudomány többi művelőire vár. A közös történelem előítéleteket felszámoló, egymáshoz közelítő funkciójára s arra az immár elodázhatatlannak bizonyuló kutatásra, illetve elméleti erőfeszítésre gondolok, amely a kelet-európai társadalmak struktúráját és jellegét hivatott korszerűen tisztázni.

Nem tekinthetjük véletlennek, hogy ez az ösztönzés annak az embernek a hagyatékából is fakad, aki oly elfogulatlanul boncolgatta a „kelet-európai nyomorúság“ szindrómáját, és oly emelkedett erkölcsi színvonalon értelt az egyetlen lehetséges megoldás, e táj népeinek barátsága és összefogása mellett. (Neki köszönhető egyébként a magyar zsidók problémájának tárgyilagos, humanista szellemű elemzése is.)

Romain Rollandot annak idején „Európa lelkiismeretének“ nevezték. A Németh László-i koncepciót felelevenítő írás arról tanúskodik, hogy szűkebb földrészünkön sem hiányoztak a riasztó és egyben cselekvésre hívó lelkiismeretek.

Szó emi

Első kézből

Mindig nagyobb azoknak a híradásoknak a hitele, amelyek egy másik kultúra eredményeit, eseményeit közvetlen befogadás, személyes élmény, első kézből vett értesülés alapján közvetítik. A magyar és a román irodalom a földrajzi, a történelmi és — váltakozó előjellel — a politikai adottságok folytán kapcsolataiban sosem szorult többszörös áttételre, a kölcsönös megismerésnek általában biztosítottak voltak a nyelvi feltételei. A tényekről vaskos kötetekre menő bibliográfiák tanúskodnak. Olyan örökség ez, amelyre a romániai magyar irodalom különösen büszke; olyan hagyomány, amelynek „modernségét“ aligha lehet kétségbe vonni. Műfordítók, publicisták, szerkesztők nevét szoktuk emlegetni — ritkábban irodalomtörténészekét is.

A Ion Chinezuét például az utóbbi időben mind gyakrabban, hiszen az *Aspecte din literatura maghiară ardeleană (1919—1929)* tulajdonképpen az első kísérlet a romániai magyar irodalom történetének összefoglalására, s nemcsak korai volta (1930!) miatt nem szabad megfedkezünk róla; irodalomtörténeti érvényűvé vált megállapításai (részben jóslásai: lásd Dsida líráját) ugyancsak érdemesítik emlékezésünkre. A legutóbb Gavril Scridon kezdte a romániai magyar irodalom hat évtizedét áttekintő tanulmányát *Chinezu könyvének felemlegetésével (Şase decenii de literatură maghiară în România. Steaua, 1979. 7.)*. Tökéletesen egyetértünk ezzel az utalással, a rangos, 1930-as kezdet ugyanis nemcsak hivatkozási lehetőség, hanem tudományos és irodalmi mérce is, érdemes hozzá méretkezni. Scridon tanulmánya feltehetőleg egy készülő nagyobb összefoglalás vázlata vagy kivonata, s így figyelmünket még inkább fölkelti: hogyan látja és hogyan közvetíti irodalmunkat a magyar nyelvet többségében nem ismerő román közönségnek egy kortárs kolozsvári, nyelvünkben otthonos irodalomtörténész-tanár, mit tart érdemesnek kiemelni a tények tömegéből, értékíté-

letei vajon megegyeznek-e a mai romániai magyar irodalmi köztudatban élő értékrenddel? (Mert 1979-ben beszélhetünk azért valamelyes konszenzusról.)

Scridon vázlatának föltétlen érdeme, hogy említést tesz a történelemről — noha csupán utalás formájában (Chinezutól idézi Kolozsvár és Gyulafehérvár egykori szerepét, az erdélyi fejedelemség művelődési központjainak korábbi szellemi kisugárzását) —, fölveti a hagyományok kérdését, igaz, inkább negatív oldaláról (mármint a kiegyezés, 1867 után sorvadást jelezve). E problémákör teljesebb ismertetése, egyáltalán ismerete persze gazdagítaná a munkát, érdemben szolgálhatná az olvasó tudatalakítását, és megóvna olyan tévedésektől, hogy Dávid Ferenc neve bekerüljön a felszabadulás utáni romániai magyar drámaírók közé Sütő András, Deák Tamás, Kocsis István, Páskándi Géza és Kányádi Sándor mellé. (E négyévszázados abszurdum magyarázata alighanem az, hogy Scridon valamelyik forrásmunkájában Páskándi kitűnő Dávid Ferenc-dramájáról, a *Vendégségről* olvasott, s a nevek közé beékelődött egy fölösleges vessző. — De hogy került a *România literară* egyik közelmúltbeli számába, az „Agenda” rovatba, Kölcsey Ferenc neve mellé a „romániai magyar író” minősítés?) A közelebbi múlttól már jóval pontosabbak a tanulmányíró értesülései. Példaként idézhetjük a transzilvanizmus árnyalt jellemzését, a „helikonizmus” címszó használatának megkérdőjelezését, a „Vallani és vállalni” vita vagy a Vásárhelyi Találkozó jelentőségének a kiemelését. (Nem Scridon tehet róla, hogy a „Vallani és vállalni” felemlítésében összerosódnak a nevek és álláspontok, például a Helikonpárti polgári demokrata Molter és a vitában rágalmakat is szóró Franyó neve békésen egymás mellé kerül. Többen is szemrehányást tehetünk magunknak, hogy kényelmesen elfogadtuk az eddigi állításokat, s a nehezebben hozzáférhető egykori véleményeket nem szembesítettük az értelmezők-magyarázók véleményével. Tóth Sándornak a *Korunkban* nyolc éve megjelent tanulmánya körül — első sorban a korabeli helikoni vitázó pontatlan jellemzése miatt — mindmáig csupán szóban csapnak össze a szenvedélyek...)

A történelem és az esztétikai értékek születésének viszonyában, egyáltalán a művek és életművek súlyának a megítélésében már több ponton van vitánk Gavril Scridonnal. Aligha szabad például összetéveszteni az irodalmi intézmények sorsának alakulását a művek értékelésével. A *Korunk* betiltása 1940-ben valóban súlyos csapás volt a baloldali sajtóra, az egész haladó művelődésre, irodalomra, s az sem vitás, hogy az *Erdélyi Helikon* a negyvenes években már korántsem játszott olyan szerepet, nem képviselt olyan fórumot, olyan értéket, mint közel két vagy akár egy évtizeddel korábban. Ám a *Termésről*, amelyet a Scridontól is értékelt Asztalos István, Szabédi, Kiss Jenő, Bözödi, Jékely, Horváth István, Senczei vagy éppen Létay Lajos jegyzett (prózával, verssel, tanulmánnyal, illetve szerkesztőként), nem lehet elfeledkezni. És arról sem, hogy Nagy István két legjobb regénye, az *Oltyánok unokái* és *A szomszédság nevében* ugyancsak a negyvenes évek elején jelent meg (Scridon tudomása szerint az *Oltyánok unokáit* csak a felszabadulás után közölték, jöllehet először a Magyar Élet kiadásában látott napvilágot, Budapesten, 1942-ben). A korszak erdélyi magyar irodalmának globális aláértékelését, sőt a ma is eszmei-esztétikai értéknek tudott irodalmi alkotások teljes árnyékba szorítását tehát nem igazolják a tények. De folytathatnánk a vitát Asztalos életművének az értékelésében (Scridon szerint a korai években — vagyis *A tejesember* születésekor — csupán szerény kezdetről lehet beszélni) vagy még inkább a felsorolásokba szorult nevek és művek miatt. Bizonyára arányeltolódást okoz, ha Sütő Andrásnak egyetlen könyvről sem esik szó cím szerint (a *Foggal és körömmel*, a *Fiatal szívvel* szerepel viszont), ha Bálint Tibor, Szilágyi István regényeire nem utal a szerző. A *Forrás-nemzedék* szerepét méltányosan ítéli meg, a részletezésre — így Szilágyi Domokos életművének bár egymondatos kiemelésére — azonban nem jut hely.

Persze, nem szabad elfelejtenünk, hogy csupán vázlatról van szó, minden bizonnyal. De éppen mert ígéretes a kifejtés, igényes a nekirugaszkodás, részlet-megjegyzéseinkkel sem szabad késlekednünk.

Jelek, jegyek...

Különös kiállítás a Feszt Lászlóé, ritka ajándék. Valahogyan többet lát vagy érez az ember, mint amennyit pusztán optikailag kap. Mint ahogyan a mélyvizet érzékeljük, bár csak a felületét látjuk.

Megállunk egy-egy szuverén jóízléssel keretezett-paszpartúzott színes grafika előtt; állunk, nézzük, s a gondolat lassan elleng a képtől.

Az egyikén egy cucuteni-i váza, köcsög vagy áldozati edény „rekonstrukciója”. Felidézése egy magasabb rendű művészetnek, mely itt mifelénk, Délkelet-Európában virágzott, akkor, amikor még nem volt „Európa”, s a nép sem, mely megszülte a mitológiába tűnt szép nőt, aki ránk hagyta nevét, mielőtt elraboltatta volna magát egy igényeinek megfelelő isteni bikával. Most keramikus mérnökök próbálják utánozni — anyaggal-könyvelőkkel küzdve — a tízezer éves, agyaggá vált agyagművesek rajzolt-festett csodáit. A művésznek könnyebb, ő újraálmodja.

A *Virág dongóval* kollográfia. Eredeti motívuma nem növényi elemekből és klorofillból, nem fehérből és kintből áll; amőbaszerű foltok álltak össze — vagy terjedtek szét — virággá, alattuk egy erezetben haladnak az élethordozó elemek. Lehetne ilyet látni egy mikroszkóp tárgylemezén is: ezúttal az élet tört be az absztrakt szűrerealizmusba, és nem megfordítva.

A *Jelek* című mezzotinto a legszebb japán hagyományokra emlékeztet. A „jelek” színtelenek, nem önmaguk, csak az árnyékuk által láthatók, ahogyan jelekhez illik. Értelmüket a fény adhatja meg, ha van értelmük még, vagy volt egyáltalán. A jelek az úton vannak, bejönnek a kép terébe, az utak közelednek egymáshoz, majd eltávolodnak. Az autószertrádán is vannak jelek, nem-ismerésük életveszélyes. Aki a magasból nézi a forgalmat — mondjuk egy helikopterből —, annak nem sokat számítanak. Bár ezek a helikopteresek tökéletesen ismerik őket, talán éppen maguk tervezték ilyenre.

Nautilus: szinte a teljes lapfelületet elfoglalja sötét, csak itt-ott világosabb foltként a csiga szabálytalan alakja. A kollográfia kis, meghatározhatatlan engrammal szórta tele a felületet. Az ember nézi, és akaratlanul dekódolni próbálja őket, mint egy, a mérhetetlen időből érkező űrhajó jeleit.

Lélekhajó: minden sötét benne — és egy ponton egy világos, színes, geometrikus jel. Nemcsak az egyiptomiak, a görögök és az óceániaiak hitében szerepelt. Elfogadja valamilyen módon az is, aki a kiállítást nézi: ezek a grafikák — kis papírhajócskák — vizik valahová a lelket.

Elemek játéka. Lehet, hogy ez a grafika (is) „csak” játék az elemekkel, az étellel, a mikroszkóp alatt felfedezett mikrovilággal — s talán a nézővel is. Vehetjük kellemes színnel és formával való játéknak, aminthogy hihetjük azt is, hogy *mivelünk* játszanak művészek és más alkotók.

Meggondolkoztat Feszt László, elgondolkoztat, de legalábbis gyönyörködtet a szép színnel, a kellemes formával, az ötletes kombinációval. Lehet, hogy csak játszik a színekkel és formával, játszik velünk — és mi belemegyünk a játékba. De ez a játék egyre komolyabbá válik, ahogy tovább játszuk. Végeredményben a játék az, amit mindenki komolyan vesz. A sakkban a „pièce touchée” megsértése — hogy a szent ofszájdruól ne is beszéljünk — heveny felháborodást és azonnali reakciót vált ki, amit például egyes nemzetközi szerződések megsértésével kapcsolatban nem mondhatunk el. A dolog azon múlik, hogy az alkotásnak, a szórakozásnak, a játéknak milyen fokát-rangját éri el az ember. Ezt már nem én mondom, hanem Thomas Mann. Neki pedig ebben is igaza van.

Aki akadémikusodó természetű, vagy befolyások keresgélésével kíván szóra-kozni, annak módjában áll kimutatni nyomelemekként a neolitikus, a népvándorláskori szkíta, a japán, sőt egy-két korunkbeli művész jelenlétét is; továbbá — ha öröme telik benne — az entomológia, geológia, asztrológia, numizmatika, geometria, ichthyologia és más görög szakkifejezések által fedett tudományokból idézett grafizmákat. Utána pedig talán hasznára lesz, ha egy kicsit saját egyéni keletkeztörténetén elmélkedik: abban mi s mennyi része volt a magyar, türk, török, szláv, román, szász, avar, netalán és éppenséggel — ha már úri kedvének úgy tetszik — a sumér elemeknek. (Adjuk meg a divatnak, ami a divaté.)

Talán utóbb másképpen fogja nézni Feszt László grafikáját. Mert érdemes másképp is nézni őket. Akiknek van szemük a gondolkodáshoz, tudják ezt.

Feltehető, sőt valószínű, hogy sok az esetlegesség, a „véletlen”, az „így sike-redett” ezekben a tökéletes technikájú művekben. A furcsa az, hogy Feszt Lászlónál a sikerült véletlenek koeficiense (hogy ne használjam a rosszul csengő száza-lékarány szót) feltűnően nagy.

Szimbólumok vannak itt, melyek gyakran csak utalások, a zodiákus jelekhez hasonló „jegyek“, de ezek nem konkrétak, csak emlékeztetnek, megütnek egy hangot; az akkord, a harmónia *bennünk* alakul ki, crescendo, és zeng tovább. Nehezen meghatározható és körvonalazható, mint a zene hatása, varázsa, mibenléte. De érezzük, hogy zeng bennünk valami, és mi rezonálunk. Mint a nemes hangszer, amelyről hiszem, hogy maga is élvezi a zenét. (Operaénekesektől tudom, hogy az éneklés, a valódi éneklés, fizikai élvezetet nyújt az éneklőnek magának.)

Leereszkedhetünk a mélybe, a történelemben vagy a történelem által még nem szennyezett időtlen időbe. Maradhatunk a felületen is a puszta optikai és taktilis tudomásulvételek lehetőségének világában. Itt a galéria-tónus, a nemes festmények századok által érlelt, összehangolt és csillapított színei egyesülnek a legmodernebb formákkal, s ezek furcsamód viszonyulva érintkeznek a legősibbekkel; a XX. század végiek a neolitikum emberének gyönyörű alkotásaival, és még mélyebben az időben, messze az ember színpadra lépése előtt keletkezett-kifejlődött, tökéletes dekoratív remekekkel, mint a csigaház helikoidja, a falevél érendszere... Egymást keresik és érintik a legősibb (de mert még őseink sem léteztek, mondjuk: legrégebb) formák a legújabbakkal, az utolsókkal, a miáltalunk élt történelmi pillanat szülőteivel. Az idők mélyében keletkezett mitikus-szimbolikus Uroboros kígyó is körre fordul, és saját farkába harap.

Feszt László felidéz és sugall. Egy kissé rávilágít arra, ami bennünk, bensőnkben gomolyog, homályosan és formátlanul. És végeredményben a legnagyobb művész is csak azt adhatja nekünk, ami már úgyszólván a miénk, csak még nem tudunk róla.

Bitu!

Kell a törődés

E hasábkon sok szó esett már a régi jó szavainkat mindinkább kiszorító idegen szavakról, az álruhás, magyarnak tűnő, de valójában idegen, nyelvünk szellemétől távol álló kifejezésekről, a „kakukkfiókák“-ról, a szótévesztésről — a magyartalanságok megszámlálhatatlan esetéről.

Ezúttal vessünk egy pillantást az „idegenül“ használt idegen szavakra. Attól függően, hogy melyik nyelv közvetítésével vettük át, más-más hangalakot ölt az illető szó. Az eszmecsere görögből eredeztetve *szimpozion*, latinból *szimpozium* (közöttük csak elterjedtségbeli különbség van; az előző a gyakrabban használt forma). Lám, még egy nyelven belül is lehetséges eltérő alakváltozat, hát még ha egy másik nyelv hatásával is számolnunk kell! Megfigyelhető, hogy a magyarban meggyökeresedett idegen szavak hangalakja mifelénk sok esetben román hatásra módosul. Így lesz például a *speleológiából* speológia, a *fizioterápiából* fizioterápia, az *infúzióból* perfúzió, a *koreográfiából* koreográfia, a *koordinálból* koordinál, a *petrolkémiai* petrokémia. A nyelvhasználat szentesítette idegen szavak nem-ismeretében mondanak — és írnak — például *rehabilitációs* kórház helyett rekuperációs kórházat. Az angol *administration* szót igazán fölösleges adminisztrációnak fordítani, egyszerűbb *kormányzatnak*, *kormányznak* nevezni (már ha erről az értelméről van szó). A magyar ember, ha adminisztrációt hall, ügyvitelre, hivatalra gondol, s az angol ismerete híján a kormány az eszébe sem jut.

Az effajta tévedések ellen a legjobb ellenszer nyelvünk múltjának-jelenének alapos ismerete, nyelvérzékünk örökös „edzése“, karbantartása, frissítése a nyelvet épségben őrző és megőrző írónk műveinek olvasásával. Régi és mai írónk legjava biztos nyelvkalauzunk. Igen, örökös készenlétre van szükség, nyelvi éberségre, hogy a félreértésre alkalmat adó szavakat, kifejezéseket kiszűrjük a nyelvhasználatból, idejében gátat vessünk terjedésüknek, a nagyobb fokú nyelvtromlásnak. A két-, esetleg többféleképpen használt, önkényesen fordított szavak a nyelv egységességét, azaz közérthetőségét veszélyeztetik. Egy-egy magyar ragtól vagy képzőtől még nem lesznek magyarrá az idegen szavak, csak a zavart fo-

kozzák, a megértést nehezítik, s a nemritkán amúgy is ösztövérv nyelvérzékét rontják, tompítják tovább. Tudatos nyelvhasználattal mentjük, ami még menthető. Ha nem ismerjük az illető magyar kifejezést, nézzünk utána, tanuljuk meg, s ne teremtünk önkényesen „új” szavakat, mert ezzel leszűkül a megérthetőség határa, s e „különbejárátú” nyelvünk idestova elveszti nyelv jellegét: képtelen lesz betölteni érintkezési eszköz szerepét, hisz hol a határ, ameddig még megértenek bennünket — országunk, városunk, falunk vagy (szűkítsük tovább a kört) családunk? Ha ez így megy tovább, édes anyanyelvünk konyhanyelvvé lesz, aztán makogássá. Körülöttünk minden fejlődik, csupán a nyelvet, e legsajátabb tulajdonukat hagyjuk tengődni, visszafejlődni a legalsóbb szintre?

Ha elfelejtettük — vagy meg sem tanultuk —, ismerkedjünk meg a saját szavainkkal, s ne „költünk”, ne fordítgassunk, mert abból semmi jó nem származik. Vannak kedvező jelek is. Sajtónk legjavának kitartó munkája folytán, a jó példa hatására mind szélesebb körben terjed a navétázás helyett az *ingázás*, s ami a legörvendetesebb, élőbeszédben is. De mikor érjük meg azt, hogy az autógára, szalon, szóra helyét az *autóbuszállomás*, a *kórterem*, a *nővér* foglalja el? Városközi busz — ez így kifejező, meg is lehet érteni, de ennek a neve *távolsági járat*. Mert mindennek van neve — a tárgyaknak is. Mindezek ötietszerűen kiragadott példák, érdemes volna tárgykörök szerint csoportosítani a leggyakrabban használt kifejezéseket, s kétnyelvű szótárként — ismeretterjesztő céllal — valahol folytatásokban megjelentetni, persze nagy példányszámú lapban, lehetőleg napilapban, hogy mindenki hozzáférhessen, akit illet. Ábránd, illúzió? Valamit mégis kellene tenni. A közélet minden elképzelhető területének a nyelvet magyarul is elsajátítani — ez volna az eszményi.

Sajnos, még nem mindenkiben egyformán él ez az igény, az anyanyelvi öntudat fejlettségi foka is nagyon eltérő, embere válogatja. Az anyanyelvi iskola nyelvi nevelése lehetne körülhatároltabb, a sajátos körülményeinkre jobban figyelő. Sok függ a tanítótól, tanártól, a padban ülő tanulótól, együttes munkájuktól, a tanterveken szintén akadna sziszolnivaló. Hát milyen lehet az frása, beszéde annak, aki az anyanyelvi oktatás elemi — és biztosított — jogáról is lemond, sőt, a román tannyelvű középiskola fakultatív anyanyelvi óráit sem látogatja? „Minek ez a pluszmunka, így is eléggé meg van terhelve az a szegény gyerek” — vélekednek bizonyos szülők, nem gondolva azzal, hogy az anyanyelvi kultúra morzsáitól is elesnek így gyermekeik, akik talán még olvasni sem tanultak meg magyarul. Hagyományaik gyökereitől elvágva, anyanyelvi műveltségüktől megfosztva félemberekké válnak.

Aki a magáét nem tanulja megbecsülni, az a másokét még kevésbé tudja majd értékelni. Fejlődő társadalmunk csak erkölcsi integritásukat megőrző, tudatos emberekre, „kiművelt emberfők”-re alapozhat. Önmagunkat megtartva, vállalva lehetünk csak igazán hasznos tagjai társadalmunknak.

Izab' Ilona

Véleményem szerint...

A harmincas években vita folyt a sajtóban a székely asszonyok szexuális életéről. A cikkekre alig néhány évvel ezelőtt lapozgattam bele, de ugyanakkor olvastam egy hasonló tárgyú amerikai fölmérésről is. Meglepő hasonlóság! Mindkettő megállapítja, hogy az asszonyok nagy hányada csalódott; nem azt kapták a házasságtól, amit vártak, nem szeretik a férjüket, emiatt nem lelik örömeiket a nemi kapcsolatban, s úgy látják, elrontották az életüket.

Vaskos hiba volna, ha a vita és a fölmérés között erőltetnők a párhuzamot, s nem vennők figyelembe az eltérő körülményeket, de ugyanakkor vakságra vallana nem látni bizonyos vonatkozások itthon és ottan, ötven év múltán is mutatkozó makacs jelentkezését. Ami bizony arra vall, hogy a házasságban, s általában férfi és nő viszonyában, nem kevés az olyan elem, amely — ha nem is

örök, de — tartósan létezik évtizedek és tízezer kilométerek ívelésén át is, s gondot okoz, figyelmet igényel, tanulmányozásra, megoldásra vár.

De mi keserítette meg valaha a székely nők (nemi) életét?

Egyeseket szülei — anyagi érdekből — olyan legényhez adtak férjhez, akit nem szerettek. A kényszerházasságban pedig mindenre a kényszeredettséggel volt jellemző, még az ölelésre is. Más asszonyok, ha eleinte szerették is a férjüket, később csalódtak benne, mert az verte őket, iszákos volt, vagy félrejár. Némelyek szerették ugyan a párjukat, de nem akartak több gyermeket, s viszolyogtak az öleléstől, nehogy teherbe essenek. Volt, aki óhajtott a gyöngédséget, de a férfinak szemernyi szexuális kultúrája sem volt, az ágyban nyersen, szeretetlenül, együttérzést nem várón bánt az asszonnyal, aki emiatt elhidegült tőle, érzéketlenné vált... A reggeltől estig keményen dolgozó feleségek elcsigázottan dőltek az ágyba, semmi kedvük nem volt már a csókhoz.

Ha így volt a múltban, jogos a kérdés: miként van ma?

Nem tudjuk. A szociológusok, demográfusok, statisztikusok nem végeznek ilyen irányú fölméréseket, vagy ha igen, eredményeiket nem teszik közzé, az orvosok sem vetik papírra erre vonatkozó tapasztalataikat, arról sincs fogalmunk, hogy a KISZ, a nőbizottságok, szakszervezetek mire bukkannak e tekintetben, s nem folytatnak efféle vitát az írók, újságírók, pedagógusok, közéleti emberek sem.

Hallgatunk, „mint Herczeg Ferenc a fűben“ — ahogy Szabó Dezső írta évtizedekkel ezelőtt. Hallgatunk, mert... vannak, akik úgy vélik, hogy a nemi élet hálószo-ba-kérdés, magánügy, nem tartozik a nyilvánosságra. Mások tudják ugyan, hogy ez közügy is, de úgy látják, nem jelentős: vénleányok, a vérükkel nem bíró kamaszok, bakfisok dolga, nem érdemes rá szót vesztegetni. A sematikus felfogás szerint ez lényegében a nők ügye, márpedig a nőkérdés a nagy társadalmi gondok megoldása nyomán automatikusan elintéződik. Egyfajta megközelítés számol ugyan a probléma horderejével, de — épp azért — úgy tekint, hogy érdemleges tárgyalásához nagyobb nekifutás, alaposabb kutatás, komolyabb elemzés szükséges: hol állunk azonban még attól?

Abban viszont minden álláspont egyetért, hogy ez — kényes ügy.

Hadd tegyem hozzá: ha kényes ügy — akkor fontos ügy. Mert vajon melyik fontos ügyünk nem kényes is egyúttal? Csakhogy van, amelyikről szólunk, s van, amelyikről hallgatunk.

Rendben, ámde mit lehessen a szexuális életről mondani? Sokat nem, ez az igazság. Nagyjából azt ismételjük, amit még a múlt században a munkásmozgalom nagyjai írtak a nőkről, szerelemről, házasságról, s hozzátesszük, hogy szocialista társadalmunk védi a családot és a gyermeket, szavatolja a nők egyenjogúságát.

Ez így igaz, de bizonyos tételek, igazságok ismételtetése nem elég sem a közvélemény tájékoztatásához, sem az ifjúság fölvilágosításához s általában helyes köz-álláspont kialakításához. Holott nagyon is ránk férne a kellő informálás s annak nyomán a szükséges magatartás kialakítása.

Ha a törvényesek előtt elmegyek, fölszaladok a folyosóra, s elolvasom a tárgyalandó ügyek jegyzékét. Nagy hányaduk válás, gyermektartás s más, a házassággal kapcsolatos kérdés. A házasságok fölbomlásának egyik oka pedig — tudott dolog — a felek rossz nemi viszonya. Ismeretes, hogy a hatvanas évek derekán az európai élvonalba tartoztunk a válások arányát illetően, s ha azóta javult is — különféle intézkedések nyomán — a helyzet, még mindig nagy a szét-eső házasságok száma.

Gyakran beszélgetek nőgyógyász orvosokkal. Magzatvesztésről, koraszüléssel, császármetésről, meddőségről, testileg-szellemileg fogyatékos újszülöttekről beszélnek, s temérdek női betegségről. Fogalmam sincs arról, hogy növekszik-e a vetélések, a törvényes vagy tiltott terhességmegszakítások száma, azt azonban mindenki tudja, hogy a szülészeti, nőgyógyászati klinikák világa gondoktól terhes, s mindez szorosan kapcsolódik a nemi élethez. Az orvosok egybehangzó véleménye szerint e tekintetben is még nagy tájékozatlanság, tudatlanság tapasztalható, és nem kevés balhiedelem.

Szó ami szó, sok a megnyugtató jelenség is. Ha például a régi hazai vitára vagy az amerikai viszonyokra gondolunk — megállapíthatjuk, nálunk nagy javulás mutatkozik. Lámpással sem találunk például szülőt, aki anyagi házasságba kényszerítette a gyermeket; de különben nem szólnak bele a szülők más szempontból sem a fiatalok egybekelésébe. A ridegparaszti beállítottságból fakadó szexuális közöny, a vallási neveletésből eredő prudéria, szenteskedés is már jórészt a múlté. Hasonlóképp a rangokégből, a faji, nemzeti, felekezeti és osztálykülönböztetésből fakadó gátak sem igen állnak a fiatalok egybekelésének útjába.

Nem rontja meg férfi és nő viszonyát a vagyonszerzésre épülő, hiperanyagias életmódból fakadó erotikai érzéketlenség, fásultság sem.

Mindez jó dolog, szocialista rendünk olyan vívmánya, amelyről mind a mai napig nem szőlünk eleget, holott új életünk emberisége, tisztasága, természetessége mutatkozik meg benne.

Nem szűntek meg azonban bizonyos gondok s időközben előálltak újak is. A fogamzástól ma is sok asszony óvakodik, s ez zavaróan hat nemi életére, kielégületlenséghez vezet vagy vitához a házastársak között. Némelyek „házi” óvintézkedésre is vállalkoznak, ami nemritkán károsan hat az anya szervezetére; a koraszülött vagy a hiányos képességű gyermek például legtöbb esetben az efféle kezelések gyümölcse. Számolnunk kell azzal is, hogy egyre több fiatal él házasság előtt nemi életet, s a házásokhoz hasonló gondjaik vannak. Orvos ismerőseim szerint ez utóbbiak között a legnagyobb a tájékozatlanság, felelőtlenség, némelyek képtelenek megérteni, hogy a különféle szerekkel, mesterkedésekkel tönkretetik szervezetüket, egész életükre meddővé, beteggé válhatnak.

A fiatalok egy része könnyen, hamar lép házasságra, s csak azután kezd el gondolkodni: összeillenek-e, képesek-e együtt élni? Ilyen esetben nyilván nemcsak tudatlanságról, hanem érzelmi szegénységről is szó van, a testiség túlbecsüléséről, az érzelmi, szellemi kapcsolatok elhanyagolásáról; mindez azonban — valljuk csak be — azt is jelzi, hogy férfi és nő kapcsolatáról vajmi keveset hallanak, tanulnak a fiatalok.

A régi vitában említett szexuális kultúra hiánya ma is megmutatkozik, főleg a ridegebb, érzéketlen férfiak részéről, ami aztán elhidegüléshez, perpatvarokhoz, hormonzavarra épülő betegségekhez vezet. Néha meg éppen váláshoz.

A fiatalokról szólva nem lehet megkerülni a problémát, hogy míg egyfelől az akceleráció folytán — a múlthoz viszonyítva — hamarabb áll be a nemi érés, a tanulás meg egyéb körülmények következtében később kerül sor a házasságra. Ivarérésüktől számítva átlag 8—10 év múltán házasodnak meg. Mihez kezdjenek ez idő alatt?

Mindebből logikusan következik, hogy a nemi életet nem lehet sem tabunak, sem nevetnivaló semmisségnek tekinteni, hanem fontos kérdésnek, amellyel foglalkozni kell. Iskola és család, sajtó és könyvkiadás, tévé és rádió, ifjúsági és felnőtszervezetek összefogása szükséges ahhoz, hogy e téren változást érjünk el s kellő fölvilágosítást nyújtsunk, elsősorban a fiatalságnak, de más korosztályoknak is.

Könnyű ezt mondani — vethetné ellene bárki, aki ismeri a kérdést. Az utóbbi évtizedekben ugyanis a nemi életben döntő változások álltak be az egész világon, évezredek erkölcse, fölfogása bukott meg, s az új helyzet elemzése, megválaszolása még várat magára.

Méreteiben és következményeiben teljesen váratlan például a nyugati „szexhullám”. Előnti a filmet, sajtót, tévét, de beleszólt már a nagypolitikába is. Mi jobbra pornográf oldalát, üzleti elfajulását ítéljük el, de nem szabad elfelejteni, hogy eleinte a baloldaltól indult el, nemi fölvilágosításként, taburomboló szándékkal a képmutatás, álszenteskedés, polgári farizeuskodás ellen, s csak később aknáztá ki a főkéis haszontelenség. Nem kétséges, a mi viszonyaink közt ez nem fenyeget, végezhetnének tevékenyebb fölvilágosítást, anélkül hogy a kereskedelem szexhullámmá torzítaná.

A demográfiai robbanás világszerte ugyancsak fura helyzetet teremtett. Azok az államok, amelyeket a túlnépesedés nagy gondok elé állított, a nemi fölvilágosítást a szaporulat mérséklése érdekében végzik, és szigorú fegyelemre intenek, sőt, drasztikus intézkedéseket is hoznak.

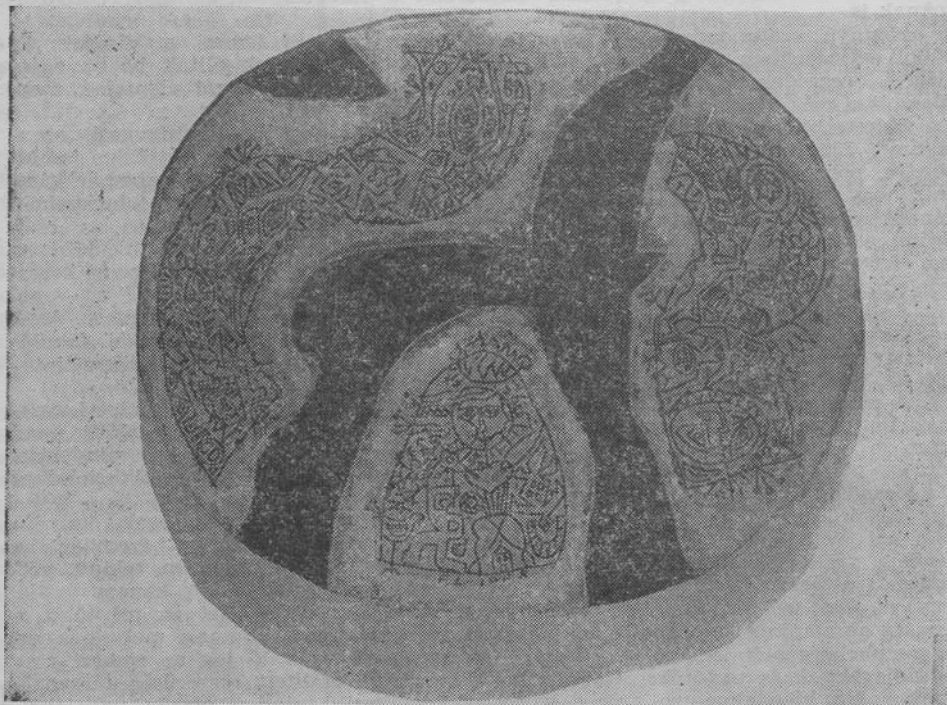
A modern fogamzásgátló szerek megjelenése ugyancsak nagy fordulatot hozott. Használatuk a nyugati fiatalok körében általánossá tette a házasság előtti nemi életet, a házasságon belül pedig elősegítette a családtervezést, ami mindenekelőtt negatív következményekkel járt: a gyermekszám rohamos csökkenéséhez és a társadalom előregedéséhez vezetett.

E kérdésekről politikai, valláserkölcsi, orvosi viták folynak évek óta. Én csak azt vetném föl, hogy marxista anyagelvű világnézetünk — szemben az idealista vallási tanítással — nem veti meg a testi örömet, nem tekintí vétkezésnek a nemi életet, nem követel aszketikus önmegtartóztatást, hanem vallja, hogy az élet szépségeihez hozzátartozik az ésszerű szexuális élet is, mi több, a nemiség az alapja sok magasabb rendű érzelemnek, szellemi örömmek, melyek az ember nembeliségének jellemző vonásai. De a nemi élethez való jog az emberi szabadságjogoknak is tartozéka. Ugyanakkor viszont az említett ésszerűség társadalmunk jogos követelménye, amely szorosan következik minden ország múltjából, hagyományaiból, mai törvénykezéséből.

Kérdés hát, hogy a nemi életre vonatkozó elgondolásaink, törvényeink, de a sajtónk vagy iskolánk mennyire is számol a mai kor előbb említett szexjelenéseivel? A válasz egyszerű: az ifjak vagy a nők társadalmi szervezetei például csak elvétve foglalkoznak a nemi élettel, az iskola pedig úgyszólván semmit sem tesz a nemi fölvilágosítás terén. Kihez forduljon hát a fiatal, kitől kap tájékoztatást? Még jó, ha szülei vállalkoznak erre, s okosan indítják útjukra gyermekeiket; csak hogy manapság a legtöbb szülő kevesebb osztályt végzett, mint gyermeke. Úgy látja, fia vagy lánya máris többet tud, mint ő, s ez gátolja abban, hogy bizonyos kérdésekről tárgyaljon vele... Marad hát fölvilágosítónak az utca, a gyermekbanda, a suttymban kézről kézre járó külföldi könyvek, szexlapok, rajzok, fényképek vagy a pár évvel idősebb, másik nemű partner, aki aztán — úgy-ahogy — bevezeti az élet rejtelmeibe a kezdő fiatal.

Jól van ez így?

Hered, ferd a o

Feszt László: Korong